

ԼԻԼԻԹ ՀՈՎԱՍԵՓՅԱՆ

Խ.Աբովյանի անվան հայկական պետական
մանկավարժական համալսարանի զարգացման և
կիրառական հոգեբանության ամբիոնի ասպիրանտ

**ՀԱՆՑԱՎՈՐ ՎԱՐՔԻ ՕՐՅԵԿՏԻՎ ԵՎ ՍՈՒՐՅԵԿՏԻՎ
ԳՈՐԾՈՆՆԵՐԻ ՀԱՐԱՐԵՐԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Հոդվածի հեղինակը անդրադառնում է հանցավոր վարքի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոնների հարաբերակցությանը, որը ենթադրում է, որ օբյեկտիվ գործոնները անցնում են անձի գիտակցության միջոցով և առաջացնում են հանցագործության դրդապատճառներ: Հանցագործությունն էլ ինքն իրեն հակառակ ազդեցություն է գործում անձի վրա՝ խաթարելով նրա սոցիալական որակները: Այդ կերպ տեղի է ունենում պատճառ և հետևանքի փոխադարձ ազդեցություն միմյանց վրա:

Հիմնարարը և արտահայտություններ- Օբյեկտիվ գործոն, սուբյեկտիվ գործոն, հարաբերակցություն:

Հակահասարակական վարքի պատճառակա-
նության շրթայում փոխադարձ կապի և փոխպայ-
մանավորվածության մեջ են օբյեկտիվ և սուբյեկ-
տիվ գործոնները, որոնք, ըստ ճանաչված քրեա-
բանների և իրավաբանական հոգեբանների, հոգե-
բանա-քրեաբանական հետազոտության հիմ-
նախնդիր են:

Սուբյեկտիվ գործոն ասելով՝ հասկանում ենք
գիտակցությունը և դրա ազդեցությունը օբյեկտիվ
պայմանների զարգացման վրա: Օբյեկտիվ պայ-
մանները (օբյեկտիվ գործոն) այն հանգամանք-
ներն են, որոնք կախված չեն սուբյեկտից, գիտակ-
ցությունից, կամքից, առանձին մարդկանց ցանկու-
թյունից: Դրա հետ մեկտեղ այդ հանգամանքները
որոշում են մարդկանց գործունեության բնույթը,
նրանց գիտակցությունը, կամքը (2, էջ 13):

Քանի որ սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ գործոնները
գտնվում են հարաբերակցության մեջ, ապա հան-
ցավոր վարքը վերլուծելիս անհրաժեշտ է բացա-
հայտել ինչպես օբյեկտիվ, այնպես էլ սուբյեկտիվ
գործոնները, որոնք բացասականորեն են ազդում
անձի վարքի վրա և պայմանավորում են նրա հա-
կահասարակական վարքագիծը: Վ.Ն. Կուդր-
յավցևը գտնում է, որ ելակետային պահ այս դեպ-
քում հանդիսանում է շեղումը անձնավորության
պահանջմունքների և հետաքրքրությունների ոլոր-
տում: Անձի հակահասարակական ուղղվածությու-
նը այս ոլորտում կարող է բերել օրենքով արգելված
և բարոյականության նորմերին հակասող վարքի
նպատակների ընտրությանը (3, էջ 96-97):

Իրավախախտումը ծագում է օբյեկտիվ և սուբ-
յեկտիվ պատճառների և պայմանների փոխազդե-
ցության արդյունքում: Այդ դեպքում տվյալ փո-
խազդեցությունը հանդիսանում է ոչ թե միապահ և
անցողիկ, այլ իրենից ներկայացնում է հետևանք-
ների բարդ շրթա: Օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ տարրե-

րը, օրինաչափ և պատահական հանգամանքները
սերտորեն միահյուսվում են՝ պայմանավորելով
միմյանց և որոշելով հակահասարակական վարքի
գեներացիան:

Անձի սոցիալական և հոգեբանական որակնե-
րը՝ նրա աշխարհայացքը, քաղաքական, բարոյա-
կան և այլ հայացքները, ունակություններն ու սովոր-
ությունները, վարքի և բնավորության առանձնա-
հատկությունները ձևավորվում են մարդու ողջ
կյանքի ընթացքում, շրջապատող միջավայրի հետ
նրա փոխազդեցության արդյունքում: Հենց անձի
ձևավորման բարոյական թերություններն են բե-
րում հակահասարակական հայացքների առա-
ջացմանը և ամրապնդմանը, այնուհետև՝ հանցա-
գործության կատարմանը (4, էջ 23):

Այդ պատճառով հատուկ ուշադրություն է
պետք դարձնել հանցավոր վարքի սուբյեկտիվ
պատճառներին: Օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոն-
ների (միջավայր և անձ) բարդ փոխազդեցությունը
հանցագործության անմիջական պատճառ է: Անձի
ձևավորումը տեղի է ունենում շրջապատող մարդ-
կանց հետ փոխազդեցության ժամանակ: Փոքր սո-
ցիալական խմբերի (ընտանիք, դպրոց, աշխա-
տանք) և հասարակության հետ շփումը անձի բար-
ոյական ձևավորման աղբյուր է ծառայում: Անձի
պահանջմունքների ու շահերի և շրջապատող իրա-
կանության պահանջմունքների միջև անհամապա-
տասխանությունը դրդում է հակահասարակական
դիրքորոշումների ձևավորմանը: Նախ և առաջ
դրանք արտահայտվում են անձի հոգեկանում տե-
ղի ունեցող սուբյեկտիվ, անձնական բնույթի կոնֆ-
լիկտներում:

Բարոյապես համարժեք և ոչ համարժեք վար-
քը, անձի ամբողջական օրինական և ոչ օրինական
գործունեությունը ունեն երկակի պայմանավորվա-
ծություն կամ դետերմինացիա՝ արտաքին և ներ-

www.journal.lawinstitute.am

քին: Վարքի արտաքին դետերմինացիան որոշում են օբյեկտիվ բարենպաստ և անբարենպաստ գործոնները, որոնք գալիս են անձնավորության շրջակա միջավայրից և նպաստում են նրա դիրքորոշումների, այսինքն՝ նրա վարքի ներքին դետերմինացիայի ձևավորմանը: Սոցիալական միջավայրը իր դրական և բացասական դրսևորումներով անմիջականորեն կամ միջնորդավորված ձևով ազդում է անձնավորության վրա, ձևավորում նրա անձնային կառուցվածքը, կառավարում է ինչպես կառուցվածքակազմավորման գործընթացը, այնպես էլ նրա վարքն ու գործունեությունը, իսկ անհրաժեշտության դեպքում վերակառուցում է վարքը, ուղղում նրան և այլն: Արտաքին միջավայրը անձի ընդհանուր սոցիալական ակտիվության մեջ առաջատար տեղ է զբաղեցնում նրա բարոյապես ընդունելի կամ անոմալ ձևավորման մեջ, որոշում է նրա զարգացման և արտաքին ձևավորման ներքին ընթացքը և տրամաբանությունը:

Ս.Արզումանյանի կողմից մշակվող իրավախախտի անձնավորության կազմավորման մասին տեսության համաձայն՝ արտաքին դետերմինացիան շարժում է անձի անհատական և հասարակական ակտիվությունը միայն այն դեպքում, երբ դրա ազդեցության տակ ձևավորվում է անձի սոցիալական ակտիվության ներքին դետերմինացիան: Ընկալելով, յուրացնելով սոցիալական ազդեցությունները՝ անձնավորությունը իր մեջ ձևավորում է ներքին անձնային գործոնների ամբողջական համակարգ, որը հանդես է գալիս որպես նրա արտաքին սոցիալական վարքի ներքին դետերմինացիա: Դրանից հետո նա կուրորեն չի ենթարկվում այդ գործոններին, այլ գտնվելով նրանց ազդեցության տակ՝ նրանց նկատմամբ դրսևորում է ընտրողական վերաբերմունք: Այլ խոսքերով՝ ինչ-որ արտաքին գործոնների ազդեցության տակ ինչ-որ արտաքին ակտիվություն դրսևորելուց առաջ անձնավորության մեջ որոշակի ձևով կազմավորվում են ներքին հոգեբանական պայմաններ, ներքին դետերմինացիա այդ ադեկվատ ակտիվության համար, որը ուղղորդում, շարժման մեջ է դնում նրա գործողությունները, արարքները և վարքը, մասամբ հսկում և կառավարում է դրանք (1, էջ 74-75):

«Հանցավոր վարքին հանգեցնող սոցիալական որակների և կողմնորոշումների այլափոխումը կամ դեֆորմացիան անձի մեջ տեղի է ունենում աստիճանաբար», - գտնում է քրեաբան Ս.Տարարուխինը: Անձնավորության վարքը առավելապես պայմանավորված է սոցիալական միջավայրով, բայց միջավայրի ազդեցությունը չի կարող հանգեցվել պարզ «միջավայր-վարք» պրոյեկցիայի: Որպեսզի օբյեկտիվ պատճառները սկսեն գործել, նրանք

պետք է ոչ միայն անցնեն անձնավորության գիտակցության միջով, այլև առաջացնեն կոնկրետ հանցագործության որոշակի դրդապատճառներ (5, էջ 38):

Ս.Ա Տարարուխինի կարծիքով հանցագործության կատարման բացատրությունը արտաքին և ներքին գործոններով միայն լիովին չի սպառում հանցավորության պրոբլեմը քրեաբանության մեջ: Հանցագործությունը ինքն իրեն հակադարձ ազդեցություն է գործում անձի վրա՝ խաթարելով նրա սոցիալական որակները, իսկ ինքը՝ հանցագործը՝ անցյալի ապրումների կրողը, նրանց ծայրահեղ արտահայտության մեջ խորտակիչ ազդեցություն է գործում շրջապատողների վրա: Այդ կերպ տեղի է ունենում միմյանց վրա պատճառի և հետևանքի փոխադարձ ազդեցություն: Ճիշտ այդպես էլ տեղի է ունենում նաև օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոնների առանձին մասերի փոխազդեցությունը: Այսպես, փոխազդեցության մեջ են մտնում անձնավորության սոցիալական որակների կառուցվածքային բաղկացուցիչները, որոնք սխալ զարգացում են ստացել, և անձից դուրս գտնվող օբյեկտիվ գործոնների տարբեր զուգորդումների ամբողջությունը:

Ինչպես հայտնի է, պատճառական կապի բազմազանության դեպքում այս կամ այն պատճառը չի առաջացնում հետևանք անխուսափելիորեն. դրա համար անհրաժեշտ է պայմանների որոշակի համատեղում: Պայմանները, այնպես, ինչպես և պատճառները, գոյություն ունեն օբյեկտիվորեն: Նրանք սուբյեկտի կողմից ընկալվում և մի դեպքում օգտագործվում են հանցագործության կատարման ժամանակ, իսկ մյուս դեպքերում չեն նկատվում կամ էլ ընկալվում են խեղաթյուրված. լինում է, որ նրանք թվում են նույնիսկ կասկածելի, բայց հանցագործություն կատարելիս սուբյեկտի կողմից հաշվի են առնվում: Երբեմն հանցագործություն կատարելու անբարենպաստ պայմանները անտեսվում են հանցագործի կողմից կամ նրա կողմից հաղթահարվում են դրված հանցավոր նպատակի իրականացման դեպքում:

Անձի սոցիալական հասունացումը անբաժան է շրջապատող միջավայրի, այլ մարդկանց, հասարակության հետ անհատապես ձևավորված նրա հարաբերություններից: Օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ պատճառների ուժով մարդը երբեմն կարող է հայտնվել նորմալ կապերից և հարաբերություններից օտարացման կամ մեկուսացման պայմաններում, ինչը ուղեկցվում է բարոյական գիտակցության դեֆորմացիայով և հաճախ նախորդում է հանցավոր ճանապարհին կանգնելուն:

Նորմալ կապերից և հարաբերություններից հոգեբանական օտարացումը, ըստ մի շարք քրեա-

www.journal.lawinstitute.am

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

բանների (Յու.Անտոնյան, Ս.Տարարուխին և այլք), ամենից հաճախ արդյունք է կյանքի պայմանների և դրանց փոփոխության նկատմամբ անհատի սոցիալական անհարմարվողական գործունեության՝ որոշակի ոլորտում անհաջողություն, շրջապատողների նկատմամբ նեգատիվ հարաբերություններ, էգոիստական ձգտումներ և նմանատիպ այլ գործոններ: Այդպիսի անձանց մոտ շփման նկատմամբ բնական ձգտումը կարող է ստանալ իր սխալ լուծումը և բերել անբարենպաստ միջավայրի հետ շփումների, որոնք ավարտվում են անձնավորության սոցիալական որակների դեֆորմացիայով:

Իրավախախտների մեծ մասի համար բնութագրական է անհարմարվողականությունը հանրորեն օգտակար աշխատանքի, բարոյական և իրավական պահանջների նկատմամբ: Հանցագործություն կատարած անձանց ուսումնասիրության ժամանակ իր վրա ուշադրություն է դարձնում նրանց մոտ կայուն մտածելակերպի բացակայությունը, ինչը արտահայտվում է պատահականորեն առաջացած իրադրությունից գրեթե ամբողջական կախվածությամբ, իրեն կառավարելու անկարողությամբ, պահանջմունքների և ցանկությունների անմիջական բավարարում ստանալու ձգտմամբ: Անձնական ցանկությունները հասարակական պահանջմունքների հետ համապատասխանեցնելու անցանկալիությունն այդպիսի անձանց մոտ համատեղվում է աշխատանքի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունքով և պահանջմունքների ու հետաքրքրությունների պարզունակությամբ, հասարակական կյանքի առավել էական, սոցիալապես նշանակալից տարրերի խեղաթյուրված կամ ոչ ճիշտ ըմբռնմամբ: Դրանք արտացոլում են անձի որոշակի արժեքային կողմնորոշումները:

Այդպիսի կողմնորոշումը հաճախ հանդիսանում է ինչպես ոչ ճիշտ կամ սխալ դաստիարակության ուղղակի հետևանք, այնպես էլ անբարենպաստ միջավայրի (օրինակ, հանցավոր խմբավորում) անմիջական ազդեցության տակ արժեքների գերագնահատման արդյունք: Արժեքների գերագնահատման ժամանակ բացասական ուղղության մեջ տեղի է ունենում ասես բարձր տիպի արժեքային կողմնորոշման փոխարինում այլ՝ ցածր, առավել պարզ ուղղվածությամբ արժեքային կողմնորոշմամբ: Այս պարագայում հանրորեն օգտակար արժեքները և գնահատականները ճնշվում են այլ՝ հանրային նշանակություն չունեցող արժեքներով: Այդ տիպի արժեքային կողմնորոշման փոփոխումը առաջացնում է անձնավորության ներքին ապակառուցվածքայնություն և սոցիալապես նշանակալից պարտականությունների ու նորմալ կենսակերպի նկատմամբ անհարմարվողականության զգացում:

Անձնավորության սոցիալական որակները և հատկանիշները արժեզրկվում են, անձը աստիճանաբար ենթարկվում է դեգրադացիայի:

Անձնավորության զարգացման հետընթացը կամ ռեգրեսը ընհանուր առմամբ կարելի է բնութագրել որպես ոչնչով չզսպվող պարզունակ պահանջմունքների, հետաքրքրությունների առավել անկեղծ դրսևորում: Կրկնվելով նման իրադրություններում, կոնկրետ գործողություններում ու արարքներում և աստիճանաբար վերածվելով սովորության՝ նրանք զբաղեցնում են առավել մեծ տեղ մարդու ներքին աշխարհում՝ ճնշելով սոցիալապես նշանակալից հետաքրքրությունները և ձգտումները: Ս.Տարարուխինի ենթադրությամբ՝ անձի մոտ սկզբից առաջանում է հետաքրքրություն հանցագործության կատարման նկատմամբ, իսկ հանցավոր ակտերի կրկնության դեպքում հանցավոր գործունեության շարունակությունը վերածվում է հակվածության: Բայց դա հանցավոր վարքի մոտիվացիոն ոլորտի ուսումնասիրության պարզեցված մոտեցում է: Իրականում այն առավել բարդ է (5):

Աշխարհայացքի հակասականությունը և անզարգացածությունը, անհետևողականությունը շրջապատող իրականության իրադարձությունների, երևույթների գնահատման մեջ, բարոյական հասկացությունների և պատկերացումների խեղաթյուրված բնույթը հատկապես վառ դրսևորվում են հակաբնական գաղափարների, պատկերացումների, սկզբունքների գողական և այլ հանցավոր ավանդույթների աշխարհում ապրող կրկնահանցագործների կամ ռեցիդիվիստների մոտ, որոնք գիտակցորեն իրենց հակադրում են շրջապատողներին, հասարակությանը ամբողջությամբ: Նրանք կյանքում և այլ մարդկանց հետ հարաբերություններում դեկավարվում են ոչ մեծ քանակությամբ հակասական կանոններով, որոնք ինչ-որ կերպ յուրացվել են դաստիարակության ճանապարհով՝ ենթարկվելով միկրոմիջավայրի ավանդույթներին և պարզունակ մտածելակերպին, հայացքներին, որ նրանց շրջապատում են: Հանցավոր գործունեության, հանցավոր միջավայրում շփման և հանրորեն օգտակար կապերից ու հարաբերություններից հոգեբանական մեկուսացման արդյունքում նրանցից որոշների մոտ մշակվում են բավականին հստակ արտահայտված հակումներ այդպիսի գործունեության նկատմամբ և նույնիսկ դրա իդեալականացում (5):

Այսպիսով, հակահասարակական վարքի օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ (կամ հոգեբանական) պատճառները գտնվում են հոգեբանական հարաբերականության մեջ: Հոգեբանական պատճառները իրենց

զենեզիսում օբյեկտիվ պայմանավորվածություն ունեն, այսինքն՝ օբյեկտիվ անբարենպաստ (քրեա-ծին, կոնֆլիկտային) պայմանների, հանգամանք-ների և իրադրությունների ազդեցության տակ աս-տիճանաբար կազմավորվում (կամ առանձին դեպ-քերում ձևավորվում) են իրավագանց, քրեածին, այնուհետև և հանցածին անձը և նրա սոցիալ, հակահասարակական վարքը: Հանցագործության օբյեկտիվ պատճառները անձին դրդում են հանցա-րարքի միջնորդավորվելով նրա հոգեբանական

առանձնահատկություններով: Հանցագործու-թյունն էլ ինքն իրեն հակառակ ազդեցություն է գոր-ծում անձի վրա՝ խաթարելով նրա սոցիալական որակները: Այդ կերպ տեղի է ունենում պատճառ և հետևանքի փոխադարձ ազդեցություն միմյանց վրա:

Գրականություն

1. Арзуманян С.В. Психолого – криминологическая теория становления личности правонарушителя. Ер., Зангак – 97, 2000. 328 с.
2. Антонян М.О. «Соотношение объективных условий и субъективного фактора при социализме». Ереван, 1967 г.
3. Кудрявцев В.Н. Причины правонарушений. “Наука”, М. 1976, 285 с.
4. Кудрявцев В.Н. Причинность в криминологии. (О структуре индивидуального преступного поведения). Монография. М. : Изд-во Проспект, 2007. 176 с.
5. Тарарухин С.А. Преступное поведение. Социальные и психологические черты. М.: Юрид. лит., 1974. 244 с.

Լիլիտ Օվսեպյան

Аспирант кафедры психологии развития и прикладной психологии Армянского государственного педагогического университета имени Х.Абовяна

РЕЗЮМЕ

Соотношение объективных и субъективных факторов преступного поведения

В статье автор обращается к соотношению объективных и субъективных факторов, который предполагает, что объективные факторы проходят через сознание личности и порождают мотивы преступления. Преступление само по себе оказывает обратное воздействие на личность, разрушая ее социальные качества. Таким образом, происходит как бы взаимное влияние друг на друга причин и следствия.

Ключевые слова: объективный фактор, субъективный фактор, соотношение.

Lilit Hovsepyan

PhD student of the Chair of Development and Applied Psychology of Armenian State Pedagogical University after Khachatur Abovyan

SUMMARY

The ratio of objective and subjective factors of criminal behavior

The author refers to the ratio of objective and subjective factors of criminal behavior, which suggests that the objective factors pass through the consciousness of the individual and generate motives of the crime. The crime itself has the opposite effect on the personality destroying its social qualities. Thus there is a causality between objective and subjective factors of crime.

Keywords: objective factor, subjective factor, ratio.